OPERA LINGVISTICĂ A LUI SEXTIL PUȘCARIU

— LA 80 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI —

DE

D. MACREA

Începutul secolului al XX-lea se caracterizează printr-un mare avînt în aproape toate domeniile culturii noastre. În lingvistică și filologie acest avînt a fost promovat și susținut prin activitatea intensă a lui I. Bogdan, I. Bianu, H. Tiktin, Al. Philippide, O. Densusianu, I. A. Candrea și Sextil Pușcariu.

Cu toată impunătoarea lor pregătire științifică și pasiune de cercetare, H. Tiktin și I. A. Candrea nu au reușit în timpul vieții să exercite o influență hotărîtoare în dezvoltarea studiilor noastre lingvistice, deoarece primul n-a deținut niciodată o situație oficială, iar al doilea a obținut-o tîrziu. Un asemenea rol a fost condiționat la noi aproape totdeauna de situația oficială deținută. Ceilalți lingviști și filologi amintiți au ajuns de tineri profesori universitari, ceea ce i-a ajutat să se impună de la începutul activității lor atențiunii publice.

Toți aceștia au dus mai departe moștenirea lăsată de Timotei Cipariu și mai ales de B. P. Hasdeu, întemeietorii lingvisticii și filologiei noastre moderne, deschizînd în același timp fiecare dintre ei drumuri noi în cercetările lingvistice și filologice : I. Bogdan în slavistică, I. Bianu în filologie, H. Tiktin în gramatică și lexicografie, Al. Philippide, O. Densusianu, I. A. Candrea și Sextil Pușcariu în istoria limbii, dialectologie și lexicografie.

În rîndurile de față vom prezenta, limitîndu-ne deocamdată la o privire generală, activitatea lingvistică a lui Sextil Pușcariu, care, alături îndeosebi de Al. Philippide și O. Densusianu, a dat timp de o jumătate de secol un puternic impuls cercetărilor noastre lingvistice.

Contemporanii au făcut adeseori judecăți de valoare asupra acestor trei lingviști, căutînd să stabilească o ierarhie a meritelor lor științifice. În realitate, toți trei au adus contribuții excepționale la studiul științific

BDD-A10337 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:37 UTC)

al limbii romîne, astfel încît comparația între ei nu-i umbrește pe nici unul în această privință.

Lingviștii romîni de astăzi sînt în majoritatea lor elevii acestor trei precursori. Pentru a le putea fi apreciată, la justa ei valoare, activitatea științifică anterioară și de după însușirea învățăturii marxiste despre limbă, ei au datoria să analizeze opera îndrumătorilor lor. De aceea credem că analize de felul celei pe care o întreprindem în acest studiu, ca elev al lui Sextil Pușcariu, se impun să fie făcute și asupra operei lui Al. Philippide și O. Densusianu din partea foștilor lor elevi.

Deosebirile care există între acești trei lingviști reprezentativi ai generației trecute nu se referă la valoarea consacrată a operei lor științifice, ci la natura și întinderea preocupărilor lor lingvistice. Activitatea de mare erudit a lui Al. Philippide s-a desfășurat mai ales pe plan intern, strîns legată de catedra pe care a ocupat-o timp de patruzeci de ani la Universitatea din Iași. O. Densusianu și Sextil Pușcariu s-au afirmat de la început și în fața lingvisticii străine, ajungînd la notorietate științifică europeană. Dar pe cînd O. Densusianu, după succesul obținut în tinerețe cu „Histoire de la langue roumaine" (1901), a întreținut o tot mai redusă colaborare la publicațiile de specialitate străine, Sextil Pușcariu a păstrat toată viața o intensă legătură de colaborare cu publicațiile și savanții străini, îndeosebi din Germania.

O regretabilă pierdere pentru știința noastră lingvistică a constituit-o faptul că acești trei mari lingviști n-au colaborat între ei. Atît individualismul care stăpînea mentalitatea timpului, cît mai ales divergențele ivite între ei în legătură cu conducerea lucrărilor Dicționarului Academiei, i-au dus la polemici vii și au făcut ca eforturile lor să nu fie convergente. Personalități de o mare complexitate, ei au reușit totuși să promoveze știința noastră lingvistică și să lase în urma lor o bogată moștenire științifică.

Dacă Al. Philippide a dat științei noastre lucrări valoroase în domeniul gramaticii și mai ales al istoriei limbii, O. Densusianu, în domeniul istoriei limbii, al istoriei limbii literare, al dialectologiei, al interpretării limbii folclorului nostru, al istoriei noastre literare, Sextil Pușcariu a îmbrățișat aproape toate ramurile lingvisticii. Orizontul bogat al preocupărilor si munca lui stăruitoare de o jumătate de secol se oglindesc în cele peste patru sute de lucrări [1] din domeniile istoriei limbii, lingvisticii generale, lexicologiei, lexicografiei, foneticii, fonologiei, gramaticii, derivației, ortografiei, dialectologiei, geografiei lingvistice, stilisticii, toponimiei, antroponimiei, filologiei, istoriei literare. La această multilaterală activitate

[1] Bibliografia operelor lui Sextil Pușcariu pînă în 1927 se găsește în *„Revista filolcgică"* 1927, an. I. nr. 1-2, p. 1-23, iar de la această dată pînă în 1937 în Sextil Pușcariu, *Études de linguistique roumaine*, Cluj, 1937, p. VII—XII.

BDD-A10337 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:37 UTC)

științifică se adaugă intensa lui preocupare de organizare a cercetărilor lingvistice, de ridicare a noi cadre de lingviști, de întemeiere și conducere de publicații lingvistice, de popularizare a problemelor lingvisticii noastre în țară și în străinătate.

Un alt element care i-a asigurat lui Sextil Pușcariu cîștigarea poziției dominante în lingvistica noastră a fost receptivitatea lui deosebită pentru tot ce apărea nou în știință. De aceea preocupările lui au fost mereu reînnoite prin înțelegerea rapidă și critică a teoriilor și cercetărilor care aduceau elemente inedite pentru explicarea proceselor lingvistice. Dacă un spirit superior ca O. Densusianu a privit cu scepticism noile discipline lingvistice, atît de importante ca fonetica experimentală fonologia și geografia lingvistică, la care nu a adus nici o contribuție, Sextil Pușcariu nu numai că le-a îmbrățișat de la început cu înțelegere, dar a întreprins cercetări în aceste direcții împreună cu elevii săi pe care i-a ajutat să se specializeze în aceste noi ramuri ale lingvisticii. Perspectiva multilaterală și mereu nouă a lui Sextil Pușcariu a avut în schimb neajunsul că l-a împiedicat să ducă la bun sfîrșit lucrările mari pe care le-a început. Ca și Hasdeu, Sextil Pușcariu n-a reușit să termine tocmai acele lucrări pe care le-a considerat mîndria muncii lui : „Dicționarul Academiei", „Atlasul lingvistic romîn" și „Limba romînă". Moștenirea științifică a lui Sextil Pușcariu nu este a unei opere împlinite, ci aceea, mult mai fecundă, a unor șantiere pe care nu s-au terminat clădirile mărețe proiectate, dar pe care cadrele ridicate de maestrul erudit continuă să le desăvîrșească cu o metodă sigură de lucru și cu materiale trainice adunate de el.

★

Născut în 1877 la Brașov, dintr-o familie de intelectuali, Sextil Pușcariu s-a bucurat din tinerețe de o temeinică pregătire intelectuală și patriotică. Brașovul era în acea vreme centrul unei puternice mișcări naționale a romînilor din Transilvania creată de revoluția din 1848, de ziarul „Gazeta Transilvaniei", de școlile românești din acel oraș și de contactul permanent cu romînii din țara liberă. Familia lui Sextil Pușcariu numără cunoscuți luptători pentru drepturile politice ale romînilor transilvăneni. Dintre aceștia amintim pe Ioan Cavaler de Pușcariu, participant la revoluția din 1848, istoric reputat și membru al Academiei Române, pe arhimandritul Mitropoliei din Sibiu, Ilarion Pușcariu, de asemenea cunoscut istoric și membru corespondent al Academiei Române. Iosif Pușcariu, tatăl lingvistului, a înființat la Brașov, în 1876, prima revistă politică satirică din Transilvania, „Cocoșul roșu", iar în 1908 a publicat „Amintirile lui Moș Barbă-Albă".

După studiile secundare făcute la Brașov, la liceul românesc și cel german, Sextil Pușcariu își începe ucenicia studiilor lingvistice la Universitatea din Leipzig, cu profesorii de reputație științifică mondială din acea

BDD-A10337 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:37 UTC)

vreme : indoeuropenistul K. Brugmann, slavistul A. Leskien, foneticianul E. Sievers, etnopsihologul W. Wundt și romanistul G. Weigand. Acesta din urmă înființase, în 1893, Institutul de limba romînă de pe lîngă Universitatea din Leipzig. Sextil Pușcariu devine de la început colaboratorul de preț al lui Weigand pentru adunarea de material dialectal romînesc. În 1898 publică în „Anuarul" Institutului primul său studiu lingvistic „Der Dialekt des oberen Oltthales" (Dialectul de pe valea superioară a Oltului), ale cărui rezultate au fost cuprinse mai tîrziu de Weigand în Atlasul său lingvistic.

Acest temeinic început de pregătire științifică este completat de Pușcariu, timp de doi ani, la Paris, la cursurile și seminariile renumiților romaniști Gaston Paris, Antoine Thomas, Paul Meyer și Jules Gilliéron și apoi la Viena, la școala cunoscutului indoeuropenist P. Kretschmer, a slaviștilor I. Jagici și C. Jirecek, dar mai ales la aceea a marelui romanist Wilhelm Meyer-Lübke, de care s-a simțit legat toată viața printr-o admirație deosebită.

Pregătit la școala acestor străluciți reprezentanți ai metodei comparativ-istorice, Sextil Pușcariu și-a creat o largă și temeinică bază științifică pentru studiul limbii noastre, care nu poate fi făcut numai din perspectiva unilaterală a romanistului, ci și a slavistului, în măsura corespunzătoare istoriei ei reale.

În 1904, Sextil Pușcariu obține docența la Universitatea din Viena cu teza „*Ti* și *ki* în limbile romînă, italiană și sardă", în care stabilește unele particularități comune celor trei limbi și deschide problema de mare importanță principială, pe care o va dezvolta mai tîrziu, a locului deosebit pe care limba romînă îl ocupă între celelalte limbi romanice, prin dezvoltarea ei izolată de romanitatea apuseană. În același an, el înființează, cu sprijinul lui W. Meyer-Lübke, un seminar de limba romînă la Universitatea din Viena, dar din cauza opoziției guvernului șovin de la Budapesta, acesta nu a putut fi menținut atunci decît scurtă vreme.

În anii de formație științifică a lui Sextil Pușcariu, cercetările lingvistice erau dominate de concepția pozitivistă a neogramaticilor, care studiau faptele de limbă pentru a descoperi legile după care evoluează limbile. Această concepție l-a influențat și pe Pușcariu dar numai în sensul stimulării interesului său științific pentru cercetarea pozitivă a faptelor de limbă și a amănuntelor concrete menite să fie explicate prin legi. „Fiind înfipt cu rădăcinile în epoca pozitivistă care era stăpînitoare pe cînd îmi începeam studiile universitare, mărturisește el, am păstrat toată viața pasiunea culegerii de material" [1]. Pușcariu a considerat însă adu-

[1] Sextil Pușcariu, *Limba romînă*, vol. I, *Privire generală*, București 1940, p. 9.

BDD-A10337 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:37 UTC)

narea materialului numai ca un mijloc şi nu ca scop al muncii lingvistice care trebuie să fie descoperirea legilor de dezvoltare şi de funcţionare a limbii.

În ceea ce priveşte explicarea faptelor de limbă, Sextil Puşcariu nu se încadrează în mod riguros în nici o şcoală sau teorie lingvistică. Întreaga lui gîndire şi activitate lingvistică a fost o continuă luare de poziţie împotriva dogmatismului, care rezultă de obicei din adoptarea rigidă a unei singure teorii sau şcoli lingvistice. Puşcariu s-a ferit de generalizări seducătoare şi pripite, iar atunci cînd ajunge la concluzii teoretice se sprijină totdeauna pe un bogat material de fapte. Definind limba ca „mijlocul obişnuit de comunicare organizată a gîndurilor, preocupărilor şi simţirilor noastre prin graiul viu" [1], Puşcariu a arătat realitatea complexă a limbii care cuprinde: elementul material (sunetul), organizaţia ei, actul psihic al gîndirii şi simţirii şi actul social al împărtăşirii gîndurilor.

Atitudinea critică eclectică a lui Sextil Puşcariu i-a permis să-şi lărgească mereu orizontul teoretic, să păstreze o curiozitate mereu vie pentru noile teorii şi cercetări, să aibă înţelegere pentru părerile altora, chiar cînd nu le împărtăşea, şi să întreţină legături personale active cu lingviştii din cele mai diferite ţări.

Expunîndu-şi, spre sfîrşitul vieţii, concluzia experienţei sale îndelungate, Puşcariu arată că „pentru fenomenul lingvistic nu există de obicei o singură, ci mai multe posibilităţi de explicare" [2], subliniind prin aceasta marea complexitate a fenomenelor lingvistice. De aceea a simţit nevoia, spune el, să se debaraseze „de tirania termenului tehnic, de sub metodele împrumutate de lingvişti de la alte discipline şi de sub istorismul exagerat" [3].

De la neogramatici Puşcariu şi-a însuşit nevoia cercetării faptelor vii de limbă, de la neolingvişti îndoiala în ceea ce priveşte rigurozitatea legilor de evoluţie a fenomenelor de limbă, de la şcoala etnopsihologică a lui Wundt, rolul factorului psihofiziologic în creaţia lingvistică, de la Vossler, rolul artistului creator în îmbogăţirea limbii, de la Ferdinand de Saussure şi A. Meillet, interesul pentru cunoaşterea elementului social în limbă, de la Weigand şi Gilliéron, principiile şi tehnica geografiei lingvistice, de la W. Meyer-Lübke, principiile moderne ale lexicologiei şi lexicografiei. Apreciind cercetările fonologice ale Cercului de la Praga, Puşcariu n-a acceptat distincţia făcută de această şcoală între fonetică şi fonologie. El susţine, ca şi lingviştii marxişti de astăzi, că o

[1] Sextil Puşcariu, *Limba română*, vol. I. *Privire generală*, Bucureşti, 1940, p. 6.
[2] Idem, *op. cit.*, p. 1.
[3] Idem, *op. cit.*, p. 2.

BDD-A10337 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:37 UTC)

graniță precisă între aceste două discipline nu se poate trasa, sunetul fiind în același timp o realitate acustică și funcțională [1].

Pentru explicarea unei forme lingvistice, Pușcariu face apel la numeroase științe : istorie, psihologie, sociologie, etnografie, la observația directă asupra limbii vorbite. Această metodă complexă de cercetare este recomandată și folosită de Pușcariu îndeosebi pentru epocile din care nu avem documente scrise. „La noi e necesar, scrie el, ca o fantezie disciplinată de critică să găsească analogii, să întreprindă incursii în științele auxiliare, spre a umplea lacunele și să facă legăturile necesare între știrile păstrate întîmplător, incomplete, răzlețe și prea distanțate una de alta. Aceste analogii nu trebuie căutate prea departe, nici la popoare cu o structură politică și socială fundamental deosebită de a noastră ; ele vor fi găsite în nemijlocită apropiere prin intuiția pe care ți-o dă contactul zilnic și observarea atentă a neamului din care faci parte" [2]. Pușcariu consideră însă ajutoarele celorlalte științe numai ca mijloace auxiliare și nu confundă explicația lingvistică cu nici una din cele pe care le pot da alte discipline. „Problemele de natură psihologică și sociologică, precizează el, ne preocupă numai în măsura în care ne ajută să înțelegem geneza expresiei și prefacerea ei în comunicare" [3]. De asemenea el a stăruit să precizeze deosebirea dintre categoriile logice și cele gramaticale, scoțînd în evidență specificul disciplinei lingvistice ca știință cu materialul, principiile și metodele ei proprii de cercetare [4].

Un factor al evoluției și îmbogățirii limbii asupra căruia Pușcariu a stăruit adeseori este rolul creator al individului vorbitor, aportul lui de originalitate în limbă. „Nu există subiect vorbitor, oricît de umil ar fi, scrie Pușcariu, care să nu adauge la expresia uzuală o notă individuală" [5]. El vorbește de „talentul" individului vorbitor, încercînd să arate căile prin care o inovație individuală se propagă și devine colectivă. Pușcariu nu adîncește însă problema felului cum unele pături sociale influențează limba și nu analizează natura jargoanelor de clasă. Această perspectivă nouă în explicarea unor fapte de limbă a adus-o numai lingvistica marxistă, care, în timpul activității lui Pușcariu, era abia la începuturile ei. În orientarea gîndirii lingvistice a lui Sextil Pușcariu nu lipsesc însă elemente materialiste, mai ales în ceea ce privește stabilirea legăturii dintre limbă și istorie. Deși în „Limba română", ultima lui mare lucrare de sinteză, Pușcariu are titluri de capitole ca „Sîngele", „Pămîntul", care

---

[1] Vezi „*Dacoromania*", vol. VI, p. 211-243 și 484-491 și *Limba romînă* vol. I, *Privire generală*, p. 102-104.

[2] Sextil Pușcariu, *Limba romînă*, vol. I, *Privire generală*, București, 1940. p. 252.

[3] Idem, op. cit. p. 7.

[4] Idem, *Gîndirea lingvistică și filozofică*, în „*Revista fundațiilor*", 1938, V, nr. 4, p. 76-93 și mai ales în *Limba romînă*, vol. I, *Privire generală*, p. 71-82.

[5] Idem, *Limba romînă*, vol I, *Privire generală*, București, 1940, p. 3.

BDD-A10337 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:37 UTC)

sînt de rezonanță națională, conținutul capitolelor respective este o combatere științifică a presupuselor legături între limbă și asemenea concepte rasiste.

Latura cea mai caracteristică a activității lui Sextil Pușcariu n-a fost însă în domeniul teoretic, unde a arătat totuși nu numai cunoștințe întinse, ci și o orientare sigură pentru vremea sa. Studiile „Despre legile fonologice" și „Din perspectiva Dicționarului", interpretările și luările de poziție din „Pe marginea cărților" și din „Limba română" o dovedesc cu prisosință. Sextil Pușcariu n-a depășit în domeniul teoretic știința vremii sale. El a rămas mai ales un interpret prudent al faptelor de limbă. Chemarea lăuntrică pe care a simțit-o Pușcariu toată viața a fost aceea de a fi lingvist romîn, de a studia și rezolva problemele atît de complexe ale limbii noastre. El n-a studiat limba română numai dintr-o îndeletnicire profesională, ci dintr-o înclinație afectivă profundă de patriot îndrăgostit de comoara noastră istorică cea mai de preț, care ni s-a păstrat unitară și bogată cu toate vicisitudinile istoriei poporului nostru.

Ca orientare metodică pentru cunoașterea operei lui Sextil Pușcariu trebuie relevat că el n-a tratat aproape nici o problemă într-o singură lucrare, ci materialul referitor la fiecare problemă tratată trebuie urmărit în numeroase studii și articole care se completează între ele. Acest fapt se datorește nevoii neîncetate pe care a simțit-o Pușcariu de a nu se mulțumi cu rezultatele obținute, ci de a le revizui mereu în lumina faptelor noi cercetate. El a început abia la sfîrșitul vieții să înfățișeze într-o sinteză structura și istoria limbii noastre, în lucrarea, concepută în patru volume, „Limba română", din care n-a reușit însă să publice decît volumul întîi, care a apărut și în traducere germană [1] datorită romanistului H. Kuen de la Universitatea din Tübingen.

Pentru cunoașterea științifică a istoriei limbii române, lingvistica noastră poseda de la începutul acestui secol valoroasa lucrare a lui O. Densusianu „Histoire de la langue roumaine" (Paris, 1901). Dar prin apariția acestei opere nu se poate spune că s-au lămurit în mod complet numeroasele probleme legate de formarea și evoluția limbii noastre. Unele din ele, referindu-se la epoci îndepărtate din care nu avem documente scrise, au dat naștere la controverse care persistă pînă astăzi. Printre problemele de acest fel, la limpezirea cărora Sextil Pușcariu a adus numeroase contribuții, sînt : locul de formare a poporului și limbii române, substratul daco-geto-tracic, transformarea limbii latine populare în limba română, continuitatea românilor în nordul Dunării, reconstituirea limbii române primitive comune de dinainte de despărțirea ei în cele patru dialecte, perioadă numită de el „străromînă".

În studii numeroase, dar mai ales în lucrarea sa de sinteză „Limba

[1] Sextil Pușcariu, *Die rumänische Sprache*, Leipzig, 1943.

BDD-A10337 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:37 UTC)

românã", Pușcariu combate teoria latinistă, împărtășită și de Hasdeu, a „leagănului" românilor exclusiv în Dacia, arătînd că teritoriul de form are a poporului și limbii române a fost mult mai întins, cuprinzînd ambele laturi ale Dunării. Dunărea n-a format în acea epocă o graniță lingvistică. O astfel de graniță a constituit-o, după Pușcariu, mai degrabă Mureșul, la nordul căruia se afla aria rotacizantă și aria menținerii infinitivului, înlocuit în întreg sudul cu conjunctivul.

Părerea lui Pușcariu în problema locului de formare a poporului și a limbii române constituie un pas pozitiv înainte față de cea a lui Ovid Densusianu, după care ne-am fi format mai ales în sudul Dunării, dar care pe meglenoromîni și pe istroromîni îi consideră totuși emigrați din Dacia în Peninsula Balcanică, și îndeosebi de cea a lui Al. Philippide, după care ne-am fi format exclusiv în sudul Dunării. În Dacia, continuitatea românilor s-a menținut, după Pușcariu, mai ales în părțile de vest ale Transilvaniei unde se păstrează, după el, pînă astăzi cele mai numeroase elemente vechi latine din limba noastră (*nea* pentru *zăpadă*, *păcurar* pentru *cioban*, *curechi* pentru *varză*, *cute* pentru *gresie*, *sudoare* pentru *nădușală*, *lard* pentru *slănină*, *Sînmedru* pentru *Sfîntul Dumitru*, *Sîn Nicoară* pentru *Sfîntul Nicolaie* și altele).

Problema elementelor de substrat a fost privită de Pușcariu totdeauna cu rezervă. El admite ca posibile urme de substrat daco-getotracic doar cîteva elemente lexicale, dintre cele pe care le avem comune cu albaneza (*mugur*, *sîmbure*, *mazăre*, *stînă*, *viezure*, *mătură*).

În ceea ce privește transformarea limbii latine în limba română, ea este explicată de Pușcariu ca o urmare a procesului de rusticizare a populației romane din imperiul de răsărit, în epoca de decadență a acestuia. „Transformarea limbii latine în limba română în regiunile de la cursul inferior al Dunării, scrie el, nu se datorește nici răsunetului substratului daco-trac, cum cred unii, nici substratului albanez sau amestecului cu alte limbi, cum admit alții, ci se explică prin rusticizarea populației romane, după încetarea civilizației romane în aceste regiuni" [1]. Ca timp al acestei transformări, Pușcariu fixează secolul al VI-lea și începutul secolului al VII-lea.

În discursul de recepție la Academia Română [2], Pușcariu a arătat, pentru întîia oară, situația specifică a limbii noastre față de celelalte limbi romanice. Dezvoltîndu-se izolat de restul romanității și rămînînd neinfluențată în cursul timpului de latina clasică, limba română este, după Pușcariu, cel mai vechi și mai sigur document pentru reconstituirea formelor latine populare. Contribuția lui în această privință este prețioasă

[1] Vezi și „*Dacoromania*", vol. VII, p. 331.
[2] Vezi Sextil Pușcariu, *Locul limbii române între limbile romanice*, București, 1921.

BDD-A10337 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:37 UTC)

și din punct de vedere metodic, prin analiza criteriilor de stabilire a înrudirii limbilor. Referindu-se mai tîrziu la această problemă, Pușcariu scrie : „Doveditoare pentru înrudirea strînsă ni s-au părut mai ales acele inovațiuni comune care au avut urmări similare și cele ce sînt identice și în excepțiile lor, care deci se prezintă nu numai cu aceleași evoluțiuni regulate, ci și cu aceleași cazuri refractare. Înrudirea e dovedită, aș adăuga acum, nu printr-o sumă de fapte izolate asemănătoare, ci prin același sistem fonetic, morfologic, lexical și sintactic" [1].

Într-o lucrare care a născut de la apariția ei discuții fecunde, „Zur Rekonstruktion des Urrumänischen" (1910), Pușcariu a făcut prima încercare de reconstituire a formelor celor mai caracteristice fonetice, lexicale și gramaticale ale limbii romîne din epoca de după formarea ei pînă la despărțirea celor patru dialecte, fapt care a avut loc după secolul al X-lea. Tezele lui Pușcariu despre unitatea relativă a limbii noastre din acea epocă, despre divergențele ei dialectale n-au putut fi contestate pînă acum în esența lor și nici depășite de cercetările ulterioare. Fără a fi rezolvat în întregime această problemă, lucrarea lui Pușcariu constituie și astăzi un ajutor prețios pentru cunoașterea limbii și vieții poporului romîn din evul mediu. Pe bază de argumente lingvistice, Pușcariu distinge în această epocă trei grupe de romîni : „romînii răsăriteni", care trăiau între Dunăre și Balcani și ai căror urmași sînt astăzi aromînii și meglenoromînii, „romînii apuseni" din nordul și estul Iugoslaviei ai căror urmași sînt istroromînii de astăzi și „dacoromînii" din nordul Dunării [2].

Preocupat mereu de a scoate în evidență caracterul romanic al limbii noastre și de a dovedi continuitatea noastră în Dacia, Sextil Pușcariu nu s-a abătut de la metoda riguros științifică și nu a alunecat pe făgașul tezist al latiniștilor. El a relevat în permanență influențele istorice exercitate asupra limbii romîne, îndeosebi cea slavă, arătînd strînsele legături pe care le-am avut în decursul timpului cu popoarele slave și cu cele balcanice. „Dintre toate popoarele conlocuitoare, scrie Pușcariu, slavii au exercitat asupra noastră cea mai masivă și mai îndelungată influență. Vocabularul nostru e atît de împănat cu împrumuturi slave, încît, din pricina lor, limba noastră se deosebește mult de celelalte limbi neolatine" [3].

Despre legăturile noastre istorice și lingvistice cu popoarele balcanice, el scrie : „Deși ele vorbesc alte limbi decît a noastră, aceiași munți care le-au dat adăpost și hrană, aceeași religie și aceleași influențe culturale au produs la vecinii noștri stări sociale, o structură sufletească și o forma

---

[1] Vezi „*Dacoromania*", vol. VI, p. 485.

[2] Vezi Sextil Pușcariu, *Limba romînă*, vol. I, *Privire generală*, București, 1940, p. 244—256.

[3] Vezi Idem, *op. cit.*, p. 277.

BDD-A10337 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:37 UTC)

mentis asemănătoare cu ale noastre... Întîlnim la bulgari, albanezi, uneori şi la sîrbi şi neogreci, aceleaşi construcţii sintactice ca la romîni, aceleaşi expresii figurate sau locuţiuni gîndite la fel cu noi, dar exprimate în fiecare din aceste limbi cu cuvintele proprii" [1].

După cum însuşi mărturiseşte în introducerea la „Limba romînă", Puşcariu a avut din tinereţe intenţia să scrie o „Gramatică istorică a limbii romîne", gînd pe care a amînat să-l realizeze, dîndu-şi seama că pentru o asemenea operă sînt necesare lucrări pregătitoare, neexistente atunci. El a fost prin excelenţă un istoric al limbii noastre, căci nu există lucrare a lui în care să nu găsim contribuţii în această privinţă. Istorismul lui Puşcariu a avut însă totdeauna ca scop explicarea fenomenului de limbă contemporan.

În teza sa de doctorat, „Sufixele diminutivale în limba romînă", susţinută în 1899 la Leipzig, Puşcariu tratează pe baze istorice unul din aspectele cele mai caracteristice ale derivaţiei şi formării cuvintelor în limba noastră contemporană. În această lucrare, rămasă pînă astăzi una din cele mai bune în materie, ca şi în alte studii care o completează : „Derivarea cu sufixe de la tulpina pluralică" (1925) şi „Despre diminutivele romîneşti" (1929), el arată originea sufixelor, înţelesul pe care ele îl dau cuvintelor derivate, raporturile între cuvintele derivate, felul cum sufixele ajung la modă şi felul în care îşi restrîng circulaţia.

Contribuţia cea mai însemnată a lui Puşcariu în domeniul istoriei limbii noastre a adus-o însă mai ales în lucrările sale de lexicografie.

Lexicologia şi lexicografia romînească din prima jumătate a secolului al XX-lea îi datorează lui Puşcariu în cea mai mare parte progresele pe care le-a realizat.

Prin „Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache" (1905), prin numeroase studii şi notiţe etimologice publicate în „Convorbiri Literare", „Zeitschrift für romanische Philologie", „Wörter und Sachen" şi mai ales în „Dacoromania", Sextil Puşcariu a continuat, pe baze ştiinţifice noi, începuturile făcute de Cihac şi Hasdeu de a stabili originea şi evoluţia cuvintelor limbii noastre. Dicţionarul etimologic al lui Puşcariu cuprinde 1947 de etimologii ale cuvintelor moştenite de limba romînă din latină, pe care le urmăreşte în toate dialectele limbii noastre şi în toate celelalte limbi romanice. Această lucrare, utilă şi astăzi, s-a bucurat la apariţia ei de preţuirea celor mai de seamă romanişti europeni : H. Schuchardt, W. Meyer-Lübke, G. Weigand, M. Bartoli, Kr. Sandfeld şi alţii. Ea a fost distinsă cu premiul „I. Heliade-Rădulescu" al Academiei Romîne.

Fără a subestima contribuţiile lui Cihac, Hasdeu, Tiktin, Al. Philippide, O. Densusianu şi I. A. Candrea, în domeniul etimologiei, se poate

[1] Vezi Sextil Puşcariu, *Limba Romînă*, vol. I. *Privire generală*, Bucureşti, 1940, p. 418—419.

BDD-A10337 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:37 UTC)

afirma că rolul lui Pușcariu a fost covîrșitor în dezvoltarea cercetărilor etimologice la noi, atît prin activitatea lui directă cît și prin stimularea colaboratorilor săi la astfel de cercetări. Colecția „Dacoromaniei" este o convingătoare dovadă în această privință.

Dar meritul cel mai de seamă al lui Sextil Pușcariu pentru cunoașterea științifică a tezaurului nostru lexical îl constituie cele trei mari volume din „Dicționarul limbii romîne", redactate între 1906 și 1940, sub conducerea lui, din însărcinarea Academiei.

Concepînd această lucrare pe aceeași bază largă istorică și etimologică ca Hasdeu și Philippide, dar mai realizabilă practic decît încercaseră aceștia, Pușcariu a reușit să redacteze jumătate din ea, restul materialului rămînînd în milioanele de fișe adunate cu grijă și răbdare de el, acestea constituind principala bază documentară a lucrărilor lexicografice care se elaborează astăzi la noi.

Ca tip de dicționar, lucrarea lui Pușcariu poate fi, desigur, discutată din punct de vedere al utilității ei pentru nevoile marilor mase, dar ca bogăție de material, ea este o operă monumentală. Fiecare articol al dicționarului cuprinde expunerea tuturor aspectelor vieții unui cuvînt : evoluția formei și a sensurilor lui, funcțiunea lui gramaticală și stilistică, originea lui în limba noastră.

Pentru a putea fi apreciată complexitatea perspectivei sub care a fost privită viața cuvintelor în dicționarul lui Pușcariu, este destul să menționăm, spre exemplu, că verbul *a face* ocupă 36 de coloane. Pentru lingviști, această lucrare va rămîne încă multă vreme nu numai un izvor bogat de material lingvistic, ci și o călăuză în realizarea viitoare a „Dicționarului general al limbii romîne".

A doua operă pe care Sextil Pușcariu a socotit-o cu drept cuvînt titlul de mîndrie al său și al școlii lingvistice de la Cluj, creată de el, a fost „Atlasul lingvistic romîn". Conceput în 10 volume, pe baze științifice moderne, folosindu-se experiența cîștigată în elaborarea tuturor celorlalte atlase romanice, „Atlasul lingvistic romîn" constituie o cucerire dintre cele mai de seamă ale lingvisticii noastre și ale prestigiului ei în lume. Această lucrare oglindește o fază importantă din istoria limbii noastre, și anume cea dintre cele două războaie mondiale, cînd abia începuse procesul de unificare a ei sub influența nivelatoare a limbii literare și a administrației. Din materialul Atlasului, strîns în întregime în decurs de opt ani (1929-1937) printr-o muncă încordată și bine organizată, au apărut însă în timpul vieții lui Pușcariu numai trei volume. Continuarea publicării acestei mari opere este făcută de către Institutul de lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei R.P.R., sub conducerea academicianului E. Petrovici, fost elev al lui Pușcariu și unul din anchetatorii materialului pentru Atlas.

BDD-A10337 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:37 UTC)

Foloasele multilaterale pe care lingvistica românească le va trage multă vreme din interpretarea hărților Atlasului vor fixa tot mai adînc rolul lui Sextil Pușcariu în promovarea progresului ei prin introducerea geografiei lingvistice la noi.

De un deosebit interes lingvistic și istoric este o altă mare lucrare de dialectologie a lui Sextil Pușcariu: „Studii istroromîne" (în 3 volume, 1906—1929), întocmită în colaborare cu lingvistul italian M. Bartoli, lingvistul german A. Byhan și cu învățatul istroromîn A. Belulovici, elev al lui Pușcariu, lucrare care este cea mai completă și mai valoroasă monografie dialectală din lingvistica noastră. Dialectul istroromîn, pe cale de dispariție, și-a găsit astfel înfățișarea într-o operă clasică ce va rămîne în viitor ca cel mai grăitor document despre acest fragment îndepărtat al limbii române.

★

Un aspect al activității lui Sextil Pușcariu în dezvoltarea lingvisticii noastre, care se impune să fie pus într-un relief deosebit, este crearea, în 1920, a „Muzeului limbii române" de pe lîngă Universitatea din Cluj. Meritul lui Pușcariu ca întemeietor și conducător al acestui institut științific superior reiese din însuși statutul Muzeului, al cărui program de muncă stabilit de el este și astăzi deplin valabil. Muzeul a avut ca sarcini: „1) Strîngerea și prelucrarea științifică a materialului lexicografic al limbii române din toate timpurile și din toate regiunile locuite de români; 2) pregătirea de studii și lucrări speciale în vederea unificării limbii literare și a terminologiei tehnice și speciale în toate ținuturile românești; 3) deșteptarea interesului obștesc pentru studiul și cultivarea limbii române; 4) pregătirea de filologi români; 5) publicarea de monografii, dicționare speciale, glosare, hărți lexicale, studii, bibliografii, scrieri de popularizare și editarea unei publicații periodice" [1].

Muzeul limbii române a fost atelierul de lucru în care s-au elaborat „Dicționarul Academiei Române" și „Atlasul lingvistic român", el formînd timp de două decenii centrul științific al școlii lingvistice de la Cluj care a numărat lingviști și filologi de seamă ca: V. Bogrea, N. Drăganu, Th. Capidan, C. Lacea, C. Diculescu, G. Kisch, G. Serra, T. A. Naum, St. Bezdechi, Bitay Arpad, Kristof György, Yves Auger, H. Jacquier, E. Petrovici, G. Giuglea, Al. Procopovici, C. Daicoviciu, S. Pop, Șt. Pașca ș. a. Dacă Institutul de lingvistică din Cluj al Filialei Academiei R.P.R. poate desfășura astăzi o activitate rodnică, aceasta se datorește în bună parte tradiției de muncă a Muzeului și faptului că o parte din cercetătorii lui au fost îndrumați în munca lor de început de Sextil Pușcariu. Dintre toate institutele universitare din Cluj, Muzeul limbii române s-a bucurat de cel mai mare prestigiu

[1] Vezi „*Dacoromania*", vol. I, p. 3-4.

BDD-A10337 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:37 UTC)

pentru activitatea lui bogată și spiritul de colaborare pe care Sextil Pușcariu a reușit să-l întrețină în sînul lui prin autoritatea sa științifică și prin curtoazia sa deosebită în raporturile cu oamenii. Caracteristica morală pe care Pușcariu a căutat în permanență s-o imprime în activitatea Muzeului a fost: „stima pentru munca altuia, bucuria sinceră pentru descoperirea științifică a tovarășilor de muncă și mai ales a tovarășilor tineri" [1].

Prin strădania neobosită a lui Sextil Pușcariu, Muzeul limbii romîne, care la înființarea lui nu poseda nici o carte, și-a alcătuit pînă în 1940 o bibliotecă de specialitate de peste 20.000 de volume, precum și un fișier bibliografic despre tot ce s-a scris în periodicele românești și străine asupra limbii și literaturii romîne între cele două războaie mondiale. Prin acestea și prin bogatul fișier al Dicționarului și al Atlasului, Muzeul limbii romîne devenise în acea vreme cel mai important centru de documentare din țara noastră în domeniul lingvisticii. Buletinul Muzeului, „Dacoromania", din care au apărut 12 volume, fiecare de cîte aproape 1.000 de pagini, prin bogatul lui conținut de studii originale din toate domeniile lingvisticii și istoriei literare, recenzii, note, bibliografie, și-a cîștigat o meritată autoritate științifică în țară și în străinătate.

De o însemnătate deosebită pentru activitatea lui Pușcariu sînt rubricile „Dacoromania" scrise de el: „Din perspectiva dicționarului", în care a înfățișat problemele ce se ivesc în legătură cu fixarea sensurilor și a valorilor gramaticale și stilistice ale cuvintelor, și mai ales „Pe marginea cărților", care reflectă critic activitatea lingvistică din țară și din străinătate între 1920 și 1940. În această rubrică, Pușcariu aduce precizări prețioase în probleme de lingvistică generală, fonetică, fonologie, gramatică lexicologie, dialectologie, stilistică și ia atitudine față de tezele lingviștilor și istoricilor străini contrare continuității noastre în Dacia, aducînd mereu împotriva acestor teze argumente și dovezi noi. Pentru valoarea lor științifică și documentară, cronicile lui Pușcariu din „Pe marginea cărților" ar trebui adunate într-un volum, ele constituind în același timp o manifestare caracteristică a perspectivei lui lingvistice multilaterale și a spiritului său de lingvist militant.

★

Ca toți lingviștii și filologii noștri de seamă din trecut, Sextil Pușcariu a fost un luptător activ pentru ideile sale, considerînd ca o datorie să popularizeze prin scris și conferințe activitatea legată de studiul problemelor limbii romîne. El n-a fost eruditul izolat de lume prin tehnica unei meserii pe care o înțelege doar un cerc restrîns de specialiști, ci un om de știință legat de mase, cărora le împărtășea mereu cuceririle disci-

[1] Sextil Pușcariu, *Lingvistica modernă și evoluția ei*, în „*Țara Bîrsei*", 1931 an. I, nr. 1 p. 13.

2 Limba română

BDD-A10337 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:37 UTC)

plinei sale. Pușcariu era convins că „interesul științific pentru limba maternă există de fapt la aproape fiecare om" și că „dacă studiile filologice nu mai interesează astăzi publicul mare în măsura în care ele pasionau pe părinții și moșii noștri, vina o poartă înainte de toate filologii înșiși. Aceștia, rupînd în mod lăudabil cu romantismul ce stăpînea generația trecută, în loc de a păstra cald interesul pentru studiul limbii, popularizînd mijloacele științifice ale școalei celei nouă, s-au închis în turnul lor de fildeș, pierzîndu-se în lucrări de amănunt pe care diletanții nu le mai puteau urmări"[1]. Interesul pentru limbă, scrie Pușcariu, „există în mod firesc în cercurile largi ale oamenilor de cultură, încît datoria lingvistului este să apropie din nou, printr-o prezentare plăcută și limpede, pe cititor de problemele lingvisticii"[2]. Sextil Pușcariu a publicat în permanență articole de popularizare a problemelor lingvistice în majoritatea revistelor românești : „Convorbiri literare", „Familia", „Semănătorul", „Luceafărul", „Junimea literară", „Transilvania", „Telegraful român", „Noua revistă română", „Societatea de mîine", „Țara Bîrsei". De asemenea el a fost colaboratorul prețuit și solicitat al revistelor de lingvistică străine, mai ales germane și franceze : „Zeitschrift für romanische Philologie", „Kritischer Jahresbericht", „Litteraturblatt für romanische und slavische Philologie", „Deutsche Litteraturzeitung", „Wörter und Sachen", „Zeitschrift für vergleichende Litteraturgeschichte", „Revue de linguistique romane" ș. a. Colaborarea la atîtea reviste străine n-a izvorît la Pușcariu dintr-o vanitate a publicității, ci din nevoia pe care a simțit-o de a afirma știința românească în fața celorlalte popoare.

Popularizarea problemelor lingvisticii noastre, făcută de Pușcariu, a fost ajutată de gîndirea lui clară, expunerea limpede și ușor accesibilă, folosirea comparațiilor, a imaginilor sugestive și a apelului permanent la experiența cotidiană a cititorului. Chiar în studiile lui mari, ca „Limba română", materialul tehnic este încadrat în explicații atît de luminoase încît ele pot fi înțelese cu ușurință de orice cititor cu o cultură mijlocie.

Sextil Pușcariu n-a conceput legătura lingvisticii cu marile mase numai prin popularizarea problemelor ei, ci și printr-o acțiune continuă de cultivare a limbii scrise. Pe lîngă numeroase articole asupra folosirii și scrierii corecte a limbii literare, publicate îndeosebi în „Societatea de mîine" de la Cluj, principala lui contribuție în această direcție o constituie elaborarea, împreună cu T. A. Naum, a regulilor ortografice din 1932, însușite de Academia Română. „Îndreptarul ortografic" (1932) al

[1] „*Dacoromania*", I, p. 2.
[2] Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I, *Privire generală*, București, 1940, p. 8.

BDD-A10337 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:37 UTC)

lui Pușcariu și Naum a însemnat un progres în scrierea fonetică a limbii române față de reforma din 1904 și o etapă valoroasă în impunerea completă a principiului fonetic, îmbinat cu cel morfologic, realizată prin îmbunătățirea normelor ortografice din 1953.

Concepția lui Pușcariu asupra cultivării limbii e cuprinsă mai pe larg îndeosebi în capitolul despre neologisme din „Limba română", în care se poate aprecia perspectiva largă din care privește el posibilitățile de exprimare ale limbii noastre și în care expune problema atît de actuală încă a terminologiei științifice și tehnice.

★

Alături de studiile privind limba contemporană și ca o completare a lor, Sextil Pușcariu a scris și cîteva lucrări de istorie literară. În 1906, a publicat „Cinci ani de mișcare literară", cuprinzînd o privire informativă și critică asupra mișcării noastre literare de la începutul secolului. Studiul a fost publicat mai întîi în „Kritischer Jahresbericht" a lui Vollmöller și apoi în românește. În 1921, el a publicat prima ediție a cunoscutei sale „Istorii a literaturii române, epoca veche", care a servit multă vreme și servește și astăzi ca o lucrare de temelie pentru învățămîntul nostru universitar. În colaborare cu elevul său Al. Procopovici, Pușcariu a publicat în 1914, „Carte cu învățătură" a lui Coresi într-o reușită transcriere fonetică cu litere latine. Aceste din urmă două lucrări constituie valoroase contribuții ale lui Pușcariu la cunoașterea limbii și literaturii noastre vechi.

★

Sextil Pușcariu este în cultura noastră un reprezentant caracteristic al spiritului ardelean care a dat țării o strălucită pleiadă de cărturari militanți pentru ridicarea culturală a maselor și pentru afirmarea prin cultură a poporului român.

Una din acțiunile importante cu caracter obștesc ale lui Sextil Pușcariu a fost organizarea, în 1919, a Universității din Cluj. Această instituție de cultură românească, tînără și fără tradiție, s-a impus repede ca unul din cele mai de seamă centre științifice din țara noastră, datorită bunei ei organizări și atentei recrutări a cadrelor didactice, făcute sub conducerea lui Pușcariu ca cel dintîi rector al ei. „Universitatea nu are voie, scria el în 1921, să se restrîngă la activitatea aceasta școlară mai mult reproductivă, care dă elevilor ei rezultatele științei și îi introduce în metoda investigațiilor științifice, ci ea trebuie să fie un lăcaș al cercetărilor originale. În institute speciale create pe lîngă facultăți, în care începe opera de savant a profesorilor, se va începe munca productivă care are să ducă știința

BDD-A10337 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:37 UTC)